

Írta: John Triseliotis

Nevelőszülői programok beindítása Romániában Előtörténet, lehetőségek és korlátok

Most, hogy a köd lassan oszlani kezd, ideje, hogy csendesülő hevülettel számba vegyük a romániai gyermekotthonokbeli jelenlegi és a jövőben várható körülményeket és feltételeket. A Ceausescu rezsim bukását követően a televízió közvetítette számunkra azokat a fájdalmas képeket, melyek a személyes figyelmet, játékot és stimulációt nélkülöző különféle korú gyerekeket nagy és személytelen intézményekben mutatták be. A legrosszabb állapotban a fizikai vagy mentális fogyatékkal élők voltak. Kapcsolatom Romániával azon a meghíváson alapult, melyet a Romániai Árvaházak Alapítványtól (egy brit jótékonyági szervezet) kaptam, hogy tanácsadóként segítsen egy általuk kezdeményezett nevelőszülői program beindítását és monitorozását. Ennek köszönhetően nyílt lehetőségem számtalan látogatásra és találkozásra nevelőotthonokkal, a személyzettel és kormányzati tisztviselőkkel. Ezek a szakembercserék és megbeszélések tovább folytatódnak. A korábbiakban Romániában egyáltalán nem volt nevelőszülői hálózat, ami jellemző több kelet-európai országra is.

A közeg

Nem kérdéses, hogy a gyerekek a múltban nagyon sokat szenvedtek. A jelenlegi fizikai állapotuk messze van az ideálistól, de az ország gazdasági helyzetét figyelembe véve, elfogadható. Tekintetbe véve a Ceausescu éra örökségét ez nem kis eredmény, melyben a nemzetközi és a helyi erőfeszítések együttesen jelentkeztek. Azok a korábban uralkodó körülmények, különösen, ami a fogyatékos gyerekeket gondozó intézeteket jellemezte, a nyugati országokban állatok számára is elfogadhatatlanok lettek volna.

A beszámoló szerint, a korábbi rendszerben uralkodó ideológia deklarálta, hogy a bármilyen enyhe fizikai vagy szellemi fogyatékkal született gyermek haszontalan a román társadalom számára. Amint Cook (1992) hozzáteszi, még a legenyhébb kancsalság is odavezethetett, hogy a gyereket a „gyógyíthatatlanok” intézetébe küldték. Az efféle intézetek némelyike kevesek által ismert, eldugott helyeken volt távoli falvakban, ahol a gondozószemélyzetet arra buzdították, hogy „állatokként” kezeljék a gyerekeket. A gyerekek osztoztak az ágyakon és a vizelettel átitatott matracokon, és az egyik intézményben egy rozoga vödörből egy kanállal etették valamennyiüket. Máshol a kisszámú gondozó miatt a gyerekek érzelmi élete, a játék, beszélgetés, és általános stimulálás iránti igénye ismeretlen volt, sokszor szám szerint tartották Őket nyilván.

A folyamatos publicitás kétélű fegyvernek bizonyult. Egyfelől biztosította a külföldi segítséget és közreműködést, amely segítette enyhíteni a szenvedéseket, másfelől eléggé el nem ítéhető módon azt a képzetet keltette, hogy a Romániában élők nemtörődöm emberek. Ez további késztetést adott a tömegesen érkező külföldieknek, akik gyereket akartak örökbefogadni. Ez csak olyankor elfogadható magatartás, amikor háború vagy katasztrófahelyzetben a televízióban közvetítettek hatására megindulnak és tenni akarnak valamit. Ugyanakkor az a mód, ahogyan ez lezajlott, olyan tartalmakat hordozott a helyzet elszenvedői számára, amelyek az önértékelésüket, önbizalmukat, méltóságukat népként és

nemzetként is mélyen sértette. Nem meglepő, hogy a Romániában élők vegyes érzelmekkel fogadták azokat, akik segíteni akartak. A hála, a szégyenkezés, a harag és a mindezeket kísérő gyanakvás volt a jellemző.

A gyerekgondozás iránti igény különféle formákban minden országban megtalálható, amit szegénység és depriváció mellett a személyes vagy családi körülmények hívnak életre leggyakrabban. Gyermek gondozása iránti igény egyidős az emberiség történetével. Romániában nagyban hozzájárult ehhez az a törekvés, hogy a minél nagyobb létszámú családok szorgalmazása egybeesett a fogamzásgátlók és az abortusz tilalmával. Egy családnak a deklarációk szerint minimum 4 gyereket kellene felnevelnie, és komoly büntetést helyeztek kilátásba a bizonyított „családtervezésért”. A gyermektelen családnak 20%-kal magasabb adót kellett fizetnie. Ez a rendelkezés egyébként változatlanul érvényben van. Komoly publicitást kapott egy olyan katonatiszt esete, aki tetteleg bántalmazta örökbefogadott gyermekét, akit kimondottan azért adoptált, hogy ne kelljen adót fizetnie. Ez az ügy segített abban, hogy a gyerekek elleni erőszakról nyíltabban lehessen beszélni.

Ennek a családpolitikának köszönhetően sok egyedülálló vagy házas szülő nem tudta vállalni a nem várt gyerek felnevelését. Ebben az időszakban a becslések szerint 200 ezer gyerek került be a „leagán”-be (gyermekotthonokba): Az adott körülmények között felelős szülői döntésnek volt tekinthető, ha valaki az éhezéstől akarván megóvni gyermekét, intézetbe adta. A nevelőszülői rendszer kiépítése részben abba a nehézségbe ütközik, hogy sokak számára ez a korábbi nagycsalád ideát idézi, és ezért nem fogadják örömmel ezt a lehetőséget.

Felmerülhet a kérdés, miért nem került a többi ország a nemzetközi érdeklődés homlokterébe, noha a gyermekintézmények hasonlóan sanyarúak voltak? Például Dél-Afrikában egészen a közelmúltig, de feltehetően még mindig, a fekete gyerekek nem kevésbé szörnyű körülmények között éltek a gyermekotthonokban. Megint csak nem azért, mintha a személyzet gondatlan lett volna, hanem mert a fehér kormányzat rendkívül kevés pénzt adott. A fekete gyerekeket nevelő intézmények egyhetedét kapták a fehéreket nevelőkének. A cinikusak mondhatják, hogy a romániai gyerekek fehérek voltak, ezért az érdeklődés.

Becsült adatok szerint 600 ezer gyerek van állami gondozásban a korábbi Szovjetunió területén, legtöbben gyermekotthonokban! A két ország viszonyait ismerők arról számolnak be, hogy az oroszországi állapotok nagyszerűnek mondhatók Romániával összehasonlítva, ami a fizikai szükséglet kielégítést illeti, és ez nem kevésbé annak a figyelemnek köszönhető, ami jellemezte az országot korábban. Az oroszok úgy tűnik, sikeresen elkerülték a külföldi örökbefogadásokat is. 10-15 évvel ezelőtt Olaszországban is nyomorult állapotok uralkodtak a csecsemő- és gyermekotthonokban és a probléma változatlanul nem mondható megoldottnak.

Más országokban, amelyeket ismerek, Spanyolországban, Görögországban, a csecsemőotthonok igen elterjedtek. Izraelben 1987-ben sokat írtak a „szegényes és abúzív viszonyokról”, amelyek mintegy 8000 gyereket érintettek. A gondozók hiánya miatt sok gyermekotthonban 30 fős csoportok voltak két, de akár egy felnőtt felügyelete mellett (Veerman, 1989). Ha az időben visszafelé megyünk, a Curtis jelentés 1946-ban a Nagy-Britanniában lévő csecsemő- és a gyermekotthonokról sivár képet tárt fel. És napjainkban a Staffordshire-i botrány, valamint a leicestershire-i gyermekotthonban a gyermekverés és szexuális visszaélések sorozatát kimutató vizsgálat. Ezekben az esetekben senki nem rohant külföldről örökbefogadni az érintett gyerekeket. 20 évvel ezelőttig mintegy 2000 gyerek volt csecsemőotthonban Nagy-Britanniában is.

Míg Kelet-Európában az állami gondoskodásban élők nagyrészt gyermekotthonokban éltek részben a korábbi struktúra örököseiként, részben ideológiai okokból, Romániában ezen túlmenően az embertelen család- és gyermekpolitikából is következett.

A probléma mértéke Romániában

Az Egyesült Nemzetek Gyermekek Alapjának jelentése alapján (1991), a Ceausescu bukást követő időszakban 700-ra becsülték a gyermekotthonok számát, melyek közül 112 működött csecsemőotthonként. Pontos számadat nem áll rendelkezésre, de a Munkaügyi és Szociális Minisztérium 80 ezerre teszi az itt gondozott gyerekek számát. Ez azt jelenti, hogy minden 1000 romániai 18 év alatti gyerekből 16 él állami gondoskodásban, míg Nagy-Britanniában 6. (Magyarországon ez a szám kb. 10. A fordító megjegyzése.)

A csecsemőotthonok kétféle elnevezés alatt működnek: Sectii de dystrophie és Leagane.

Sectii de dystrophie: Ezek az intézmények kórházi osztályokként működnek és az ún. „disztrófiás” gyerekekről gondoskodnak. A disztrófia lehet elsődleges és másodlagos is, az előbbit kalória- /fehérjehiányos táplálkozás, az utóbbit koraszülöttség, alacsony születési súly, fejlődési lemaradás, vagy más egészségügyi probléma okozhatja. Körülbelül 3500 gyerek élt valamelyik disztrófia osztályon Ceausescu bukásakor. Ez a szám 1991-re 1675-re csökkent. Mindkét intézménytípusban az egészségügy tölt be döntő szerepet.

Ismét az ENSZ-jelentésre célszerű hagyatkozni, ha az intézetek és csecsemőotthonok állapotáról akarunk képet kapni: „A romániai gyermekotthonok, és különösen a Sectii de dystrophie osztályok kizárólag a gyerekek egészségügyi szükségleteire koncentrálnak, elhanyagolva a szociális, érzelmi és fejlődéslelektani vonatkozásokat. Ez mind az egészségügyi, mind a lelkiállapot szempontjából kifejezetten ártalmas.” (24. old.) A jelentés kitér arra is több más mellett, hogy milyen nagy mértékben akadályozza a normális anyagyerek kapcsolat kifejlődését, hogy a szülészeten külön vannak a mamák és újszülöttjeik. A területi egészségügyi ellátórendszer és a gyógyszerek és forgalmazó helyek hiánya is hozzájárul ahhoz, hogy a szükségesnél lényegesen több gyerek kerül kórházba.

A leagane-k: Az elnevezés a négy éves kor alattiakat ellátó intézményt jelöli kizárólag. A hivatalos beutalási okok szinte kizárólag egészségügyek, elrejtve a mögöttes rejlő szociális indikációt. Ennek ellenére a gyerekek többsége azért van itt, mert a szülők nem képesek a felnevelésükre, és vagy „ottfelejtik” őket a szülészeten, vagy orvosi javaslatot, önkormányzati beutalást kérnek a felvételhez. Azok a gyerekek, akik 2 éves koruk után is állami gondoskodásban maradnak, idősebb gyerekek számára fenntartott gyermekotthonokba kerülnek. A gyakorlatban a leaganek-ban élő gyerekek csaknem fele elmúlt 3 éves, és helyhiány miatt nem megy más intézménybe. Nemrégiben kiterjesztették a korhatárt 6 évre. Noha a közvélemény leginkább árvaházként emlegeti ezt az intézménytípust, a gyerekek 98%-ának legalább egyik szülője él.

A 8000 gyerek, aki 1991-ben a leaganek-ban élt, mintegy 5 ezerrel kevesebb, mint a Ceausescu rezsim bukása idején. A gyerekek egy részét külföldiek fogadták örökbe (összesen mintegy 7-8 ezerre becsülik ezt), más részüket a szülők hazavitték, illetve idősebb gyerekek részére fenntartott intézménybe kerültek. Van olyan feltételezés, hogy a nagyfokú szegénység és a szociális ellátás hiánya miatt több gyerek került be 1990 óta, mint a Ceausescu időkben. Megbízható adatok hiányában ezt nem lehet sem elfogadni, sem vitatni. Míg a hivatalos sajtó a Bukarest utcáin kolduló gyerekek számát ezerre becsüli, a független sajtó 8 ezerről ír.

A törvény előírja egy előzetes jelentés készítését, mielőtt a gyerekeket gondozásba veszik, de ritka, hogy szakképzett ember jár el az ügyben. A polgármesteri hivatalokban formális indoklást írnak a csecsemőotthonba utalás indokául” (UNICEF, 1991). Az „elhagyás” kifejezés több mint a gyerekek felének az esetében használt kifejezés, mint a leagane-ba utalás indoka, de valójában ez nem több, mint egy formalizált terminológia, hogy a

gyerekeket gondozásba vehessék, egyszerűen azért, mert a szüleik nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy felneveljék őket. Többször egyenesen a szülészetről kerülnek be a gyerekek. Ezekben az esetekben a főleg falun ma is stigmának számító házasságon kívüli terhességet lehet „meg nem történné tenni”.

A medikalizált személet, amely ma is uralkodó, visszavezethető a Ceausescu-időkre. A sürgősségi kórházi hospitalizáció egyrészt a területi egészségügyi ellátás hiányával, másrészt azzal a ténnyel magyarázható, hogy megbüntethették azokat az orvosokat, akiknek a körzetében meghalt egy gyerek, nem kórházi kezelés következtében. (A csecsemőotthoni személyzetet is fizetéscsökkentéssel büntették hasonló esetben.)

Úgy tudni, hogy a gyerekek egészségi állapotát javítandó azonos tüvel adtak vért, vérátömlesztést. A vér egy része HIV vírussal fertőzött volt. Körülbelül 100-an AIDS-esek és 1000 fertőzött gyereket tartanak nyilván. Noha az orvosokat nem fenyegeti ma már büntetés a területükön bekövetkező gyermekhalálért, a régi beidegződések még élnek a kórházi beutalásokkal kapcsolatosan.

A gyermek fejlődéséről szóló kutatások, amelyek az elmúlt negyvenegynéhány évben döntően befolyásolták a nyugati gyermekgondozási gondolkodást és gyakorlatot, csak most kezdenek hatni a romániai gyakorlatra és attitűdökre. Ennek eredményei, mint az érintés, ölelés, állandó gondoskodás, stimuláció, játék, a szeparáció, veszteség, és ezek hatásai az érzelmi, szociális és szellemi fejlődésre, még mindig nem elég széles körben ismertek.

Mindent tekintetbe véve, ténylegesen kevés az elhagyott gyerek a leaganekben. Például, mint egy közelmúltban kiadott tanulmány (Gyermekvédelmi jelentés, 1992) írja, 1991-ben 4483 gyerek került ki a csecsemőotthonokból, több mint 40 %-uk hazament a mamájához, vagy más rokonhoz. Ugyanebben az időszakban 940 gyereket (több mint 21%) adtak külföldre örökbe és csak 146-ot (3,2%) Romániába. Ez, mint látni fogjuk, nem az érdeklődés hiánya miatt ilyen alacsony szám. A legtöbb gyereket az USA-ba vitték (33%), míg az Egyesült Királyságba 8%-ukat. A többi gyerek nagyrészt idősebbek részére fenntartott otthonokba került.

Az intézményekben élő gyerekek nagy számban, mint ez látható, cigány származásúak. A becslések 46%-ra teszik ezt, de a pontos meghatározás nehéz. Van egy olyan irányzat, mely szerint Románia gyermekvédelmi problémáit nagyrészt a cigányok okozzák, ahogyan ezt néhány intézményvezető deklarálja. A romániai cigányság méreteiről nagyon sokféle becslés létezik. Ezek 2 és 10% között mozognak. Azt senki sem kérdőjelezi meg, hogy a cigányság helyzete a legdepriváltabb, bármely más népességcsoporttal összevetve. Mivel a cigányokat alacsonyabbrendűnek tartják, és az a vád is éri őket, hogy együttműködtek Ceausescuval, a Romániában élők nem a-karnak sem örökbefogadni, sem nevelőszülőként nevelni cigánygyereket.

A kórházban uralkodó medikalizált modellhez hasonlóan a csecsemőotthonokban is nagyrészt a fizikai ellátásra koncentrálnak. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy az intézmények igazgatói valamennyien orvosok, és többnyire az orvosi modellt követik. Megfigyelők és jelentések, mint az idézett UNICEF-é is, valamennyien egyetértenek abban, hogy korábban az intézményekben csak kevés figyelmet szenteltek az érzelmi fejlődésnek. A gyerekek hosszú órákig az ágyban voltak, ritkán vették ki őket, nem voltak játékaik, és általában vett érzékszervi stimuláció nemigen érte őket, kevés volt a lehetőség az érintésekre. A fejütögetés, ringatózás, agresszió, a teljes passzivitás, kivonulás gyakori volt és maradt nem meglepő módon.

Ismét csak könnyű kritikusknak lenni, de ne felejtjük el, hogy hasonló körülmények uralkodtak Nagy-Britanniában a '40-es, '50-es években és még később is, sőt napjainkig más

nyugati országokban is. A gyerekek fizikai gondozásában komoly minőségjavulás következett be a leagenek-ban, de az érzelmi szükségletek megértésében és kielégítésében nagyok a különbségek, a vezetéstől és a külföldi minták ismertségétől, elterjedtségétől függően.

Az európai történelmi Örökség

A kelet-európai országok némelyikében a gyermekvédelmi problémák és elkeserítő csecsemőotthoni, gyermekotthoni állapotok nagyrészt visszavezethetők ideológiai okokra, de nem ez a kizárólagos ok. A problémát történelmi, kontextusban kell nézni, amely nem nagyon különbözik a többi európai országtól, ahol ugyancsak a legutóbbi időkig az intézményi ellátást tekintették szinte kizárólagos formának a családból kiemelt, gondoskodásra szoruló gyermekek számára.

Az ideológiai faktor, amely befolyást gyakorolt a gyermekvédelmi politikára, néhány kelet-európai országban jól ismert, mint például az a tétel, hogy a közösségi nevelés aláassa az individualizmust és kölcsönös függőséget teremt, lojalitást a csoport és az állam iránt. A gyerekek szükségleteinek és igényeinek ilyenféle megközelítése kevés vagy semmiféle jelentőséget nem tulajdonít a gyakorlatban kipróbált és bevált olyan területeknek, mint az érintés, kapcsolódás, szeparáció és veszteség koncepciója, melyek a nyugati gyermekvédelmi elméleti és gyakorlati munkára az elmúlt negyvenegynéhány évben hatást gyakoroltak. Saját személyes romániai tapasztalataim és beszélgetéseim alapján is állíthatom, hogy az érzelmi és szociális faktoroknak a viselkedésre gyakorolt hatása milyen kevésbé felismert jelentőségű. Míg a Ceausescu rezsim a csoportos gondoskodást tartotta a tökéletes állami válasznak a családból kiemelt gyerekek számára, annak a tudomásul vétele, hogy a gyerekek szükségleteinek és viselkedésének egy része összefüggésben lehet az érzelmi, lélektani, vagy szociális faktorokkal elfogadhatatlan lett volna. A „nem kívánt” gyerekek életéről és gondozásáról Európában 300 évre visszamenően vannak írásos dokumentumok, és ezt részben Boswell (1991) jól fel is dolgozta. A lehetséges módszerek a csecsemőgyilkosság, a felügyelet nélküli elhagyás, kitétel, vagy rábizás egy kedves idegenre, vagy az idősebb gyerekek esetén a szolgálkenti eladás. Mai fogalmaink szerint ezt családtervezésnek, vagy családnagyság szabályozásnak neveznénk. A legfőbb ok, akárcsak ma, ami a szülőket efféle cselekedetre ösztönözte a gazdasági ellehetetlenülés volt. Ma a családnagyságot civilizáltabb módon befolyásolják, de például a gyerekek áruba bocsátása örökbefogadás útján ma is ugyanúgy létezik, mint azelőtt. Nemcsak Latin-Amerikában jellemző ez, hanem jelen van Romániában, Olaszországban, az Egyesült Államokban, és valószínűleg a többi európai országban is.

A gyermekintézmények létesítése árva, vagy elhagyott gyerekek számára visszanyúlik a bizánci birodalomig a IV., V. századba. Egészen a XIV. századig a kolostorok is nagy számban gondoztak elhagyott, árva, vagy családjaik által „föjlajánlott” gyerekeket. Lelenc kórházakat, vagy úgynevezett „intézeteket” hoztak létre sok európai városban a XV. században és később, amelyek a csecsemőotthonok elődeinek tekinthetők. Ezek egészen a legutóbbi időkig nagyon elterjedtek voltak Nyugat-Európában. Olaszországban, Spanyolországban és Görögországban ma is ezek a jellemzőek, miközben elkezdődött a nevelőszülői rendszer kiépítése is. A kelet-európai országokban azért maradtak fenn ezen intézmények, mert összhangban voltak a csoportgondozásról vallott ideológiával, mely egyenesen következett a kommunista rezsimék létéből.

A dajkaság és a nevelőszülőség, amely Franciaországból eredeztethető (XV. század körüli) annak a felismerésnek köszönheti létét, hogy az intézményesített körülmények

ártalmára vannak a gyerekeknek. E nézetek azután elterjedtek Nyugat- és Kelet-Európában is, de az utóbbiakban a fent vázolt okokból nem vették őket tekintetbe. A kérdés kezelése azonban nem volt egységes ezekben az országokban sem. Mind Lengyelországban, mind Jugoszláviában jelentős nevelőszülői ellátás jött létre. Ezekben az országokban a formális nevelőszülői rendszer nem volt jól kiépített, mégis fenntartották, sőt továbbfejlesztették a kommunista hatalomátvétel után.

Nevelőszülői programok szervezése

Sokan a volt Szovjetuniót és Romániát látogatók közül felteszik a kérdést, hogy vajon miért nem építik ki sokkal gyorsabban a nevelőszülői rendszert annak érdekében, hogy a gyerekek kikerüljenek az intézetekből, illetve, hogy ne kerüljenek be oda. Oroszországban a 80-as évek végén elkezdtek egy nagyon kezdetleges nevelőszülői gondozást és Romániában is megindult a rendszer kiépítése a Román Árvaházak Szövetségének segítségével. 1970-ben a Ceausescu rezsim elfogadott egy törvényt a nevelőszülői formáról, amelyet „megbízatás”-nak neveztek. Ennek alapján rokonok vagy barátok kérhettek nevelőszülői jogosítványokat általában hosszú időre. A rövidtávú vagy ideiglenes, illetve nem ismeretségen alapuló gondozás ismeretlen volt.

Egy formalizált nevelőszülői hálózat kiépítése előzmények s tradíciók nélkül több évbe telik, mint ezt a hasonló helyzetű országok példája mutatta. Nemcsak finanszírozási kérdés, hanem attitűdváltást, optimizmust és kitartást is igényel. Amint a ciprusi, olasz, görög, spanyol vagy ír példa mutatja, minden országban, ahol erős a kiterjedt család rendszere, sok időt vesz igénybe annak elfogadtatása, hogy a családok nem rokon gyerekeket is elfogadjanak. Ezeknél a családmintáknál a család határa meglehetősen tág, amely lehetővé teszi a támogatást és a váltott helyű gondozást a családtagok számára, beleértve ebbe a gyerekeket is. (Korábban Magyarországon is sokkal természetesebbnek tűnt, ha egy gyerek a nagyszülőknél, nagynéniknél, keresztszülőknél töltött éveket, családi krízisek, gyermekintézményi problémák, betegség vagy más okból. A ford.) Mindeközben a kiterjedt család és a külvilág közötti határ meglehetősen merev, ami többek között a nem rokon gyerek gondozásának ellenzését is jelenti. Valójában a nem rokoni kapcsolatban álló gyerekek gondozása valamiféle stigmát is jelent. Nem kérdéses, persze, hogy kivételek mindig akadnak. Ezzel ellentétben a gyerekek intézményi elhelyezése nem okoz stigmatizációt Romániában, mint ahogy elítélik azt az Egyesült Királyságban. Lehetséges azonban, hogy az intézmények reflektorfénybe kerülése megváltoztatja ezt a helyzetet, ami nem lenne szerencsés. Egy folyamatos párbeszédre lenne ugyanis szükség, amely a nevelőszülői ellátás hasznosságának elismerését, és nem az intézmények megbélyegzését eredményezné.

A közelmúlt tapasztalatai néhány európai országban megmutatták, hogy lehet nevelőszülőket találni, de ez erőfeszítéseket és időt igényel. Ezt a részleges sikert támogathatta a családszerkezet átalakulása, és a társadalmi-gazdasági feltételek alakulása, amely oda vezetett, hogy inkább befogadják, semmint kirekesztik az idegen gyerekeket. Írországon például, ahol az intézményes gondoskodásnak komoly tradíciói vannak, mára a gyerekek 70%-a él nevelőcsaládokban (Gilligan, 1992).

Nincs kétségem afelől, hogy Romániában és más kelet-európai országokban nagyon sok gyerek él csecsemő- és nevelőotthonokban, Ez egy olyan méretű probléma, ami nem oldódhat meg máról holnapra. Nagy-Britanniában több mint 20 évbe telt, amíg a nagylétszámú otthonokat és a csecsemőotthonokat be lehetett zárni. Románia egy olyan időszakban néz e kérdés megoldása elé, amikor gazdasági válság van világszerte, és az ország maga is súlyos

gazdasági nehézségekkel küzd. A gond, amellyel Románia is küzd, ismerős minden szegény országnak a múltból, hogyan oszthatók meg a limitált források a prevenció és a problémakezelés között. A legtöbb, amit ezekben az években remélni lehet, az a nevelőotthonok és leagének kisebb egységekre bontása. A gondozás minőségének javítása, a nagyon fiatal gyerekek számára, a jól működő nevelőszülői hálózat kialakítása és az örökbefogadás, és a csecsemők és kicsi gyerekek bekerülésének megakadályozása volna az elérhető cél. Végülis ez a csecsemőotthonok bezárásához és sokkal kevesebb intézményes férőhely iránti igényhez vezethetne. Eltekintve a szerzett jogoktól, az intézmények működtetésében, ezek a változások nem mehetnek végbe néhány más dolog megvalósulása nélkül:

(1) ezt elősegítő törvényi szabályozás, (2) megfelelő szociális szolgáltató rendszer, (3) biztonságos ellátás garantálása a leghátrányosabb helyzetűeknek, (4) az önkéntes, emberbaráti szervezetek bevonása.

1. Megfelelő törvényi szabályozás

A megfelelő gyermekvédelmi törvényi szabályozás mindig alapfeltétele a gyerekek érdekképviseletének valamennyi országban, és ez alól Románia sem kivétel. Romániában sokan tisztában vannak azzal, hogy gyermekvédelmi szabályozásuk felülvizsgálatra szorul. A hatályos szabályozást, amely az örökbefogadást is magában foglalja, túlhaladták az események és az idő. A romániai szabályozás szerint az örökbefogadási határozat megszületése előtt a gyermeket nem lehet a leaganekből elvinni. Nyilvánvalóan nincsenek részletes szabályozók és rendszerezett eljárások a jövőbeli örökbefogadók kiválasztására vagy az időleges (próba)kihelyezésekre vonatkozóan azt megelőzően, hogy a határozat megszületne. Az örökbefogadáshoz és a nevelőszülői kihelyezéshez is szülői hozzájárulás szükséges. Az elhagyott gyerekek, akik a leaganeKben élnek, akkor sem helyezhetők családba ilyen nyilatkozat nélkül, ha a szülőket nem lehet megtalálni. Az új törvény lehetőséget ad arra, hogy bírósági eljárásban lehessen kérni a felmentést e hozzájárulás alól. A bíróságok azonban túlzottan szülőpártiak ahhoz, hogy a felmentéseket megadják. A jelenlegi törvények teljes mértékben a szülőket védik, és a korábbi rezsím emberi jogi politikája miatt a kormányzatban van némi önmérséklet, hogy ne avatkozzon be a családi élet e területén. Az állam ilyenféle szívélyes viselkedése nem áll összhangban a románok eddigi tapasztalataival, így időt és pozitív hozzáállást igényel az összehangolás.

1993 júliusában egy elhanyagolásról szóló jogszabályt szavazott meg a román parlament, melynek értelmében az intézmények vezetői jelenteni kötelesek a hatóságoknak, ha a gyermeket több mint 6 hónapja nem látogatták. Ez feljogosítja a bíróságokat, hogy elvonják a szülői jogokat és a gyermeket örökbeadják, vagy nevelőszülőhöz helyezik. A kapott információk szerint az intézményvezetők szorult helyzetben vannak, ha nem jelentik a gyerekeket, megbüntethetik őket, ha jelentik, félniük kell a szülők bosszújától.

A hat hónapos határidő persze önkényes időhatár egy országban, ahol a szegénység ilyen nagyfokú és ahol a szülők egy része az éhezés elkerüléséért bízza gyermekét egy intézményre. Az időhatár még kedvezőtlenebb, ha tekintetbe vesszük, hogy a szülők semmiféle segítséget nem remélhetnek, hogy meglátogathassák a gyerekeiket, vagy visszakaphassák őket.

Helyi csoportok szerint, körülbelül 8 ezer ember szeretne örökbefogadni gyermeket, a törvényi szabályozás hiányosságai, a jogbizonytalanság és a tengerentúli örökbefogadói konkurencia nem könnyíti meg a helyzetet. Az az általános nézet, hogy külföldi könnyebben jut gyerekekhez Romániában, mint romániai. Közismerten Románia a forradalom előtti időben

is élen járt a nemzetközi örökbefogadásban, de ezt fenntartották néhány előnyben részesített országnak, mint például Izrael. (Időközben a külföldi örökbefogadást megtiltották Romániában –A ford.)

A romániai hatóságok minden erőfeszítése ellenére, ami a nemzetközi örökbefogadás szabályozását illeti, a titkos (illegális) megállapodások száma fölülmúlja a hivatalos aktusokét. A példaként hallott esetben egy leányanya néhány hét múlva visszakérte a román párhoz adott gyereket, mert a külföldiek „jó árat” ígértek érte. A határok átlépése nem jelent akadályt az elszánt személyeknek, vagy pároknak. A legutóbbi szabályozás szerint egy gyerek csak akkor adható külföldre örökbe, ha Romániában 6 hónapi keresés után sem találtak örökbefogadókat, de ezt a szabályt kijátsszák. Az örökbefogadás vagy nevelő-szülőség szabályozása önmagában, megítélésem szerint nem elegendő. Az ilyen törvényeknek olyan szélesebb kontextusú szabályozásba kell beágyazódnuk, amelyet a gyerekek számára bizonyítottan jó gyakorlati tapasztalatok tesztelésével támasztanak alá. Mint már rámutattunk, számtalan nyugati gyermek fejlődéslélektani kutatás eredményeit hagyták figyelmen kívül nemcsak a kelet-európai országokban, hanem nem sokkal ezelőtt a nyugati országokban is. Mindazonáltal a hatás nem csak a szabályozástól és az új ismeretektől, hanem nagymértékben az attitűdök változásától is függ. A szakemberek és az intézményekben dolgozók egy részének hozzáállása meg kell, hogy változzon, a-mennyiben a gyerekek fejlődését és viselkedését túlzottan determinisztikus módon kizárólag orvosi vagy öröklődési kérdésként kezeli.

Nem kérdéses, hogy a tapasztalaton alapuló felismerések és koncepciók arról, hogy mi a jó a gyerekeknek, és amelyek bevett gyakorlatnak számítanak sok nyugati országban, hosszú idő alatt fognak hasznosíthatóvá válni oly módon, hogy a napi gondozási gyakorlatba beépüljenek, és pozitívan befolyásolják az állami gondoskodásban élő gyerekek életét. Szomorú tény, hogy sok kelet-közép-európai országban a kutatás és a kutatási eredmények elismertetéséért erőteljesen harcolni kell, mivel a korábbi autoriter rendszerekben a kutatás azzal a tevékenységgel azonosult, amely a megrendelő által előre meghatározott és kívánatos eredmények elérését célozta.

2. Megfelelő szociális ellátórendszer

A megfelelő törvényi szabályozás csak egy eleme a felzárkózásnak. Valamennyi jogi változás, különösen a gyermekvédelem területén megkívánja a megfelelő struktúrát és a szakmailag képzett személyzetet, akik alkalmazni képesek a megváltozott szabályokat. Más szavakkal, szociális munkásokra és gyermekvédelmi szolgálatokra van szükség az ország különböző vidékein, amelyek programokat alakítanak ki a gyerekek és családjaik számára. Elsősorban megelőző, ideiglenes elhelyezést biztosító, rehabilitációs, és „újraegyesítés” utáni támogató programokat. Pillanatnyilag Romániában nincsenek területi szociális munkái biztosító ellátó szervezetek. Ahogyan például Nagy-Britanniában az 1948-as Gyermekvédelmi Törvény előírta a helyi önkormányzatok számára a Gyermekosztályok létesítését, ahol gyermekvédelmi szakembereket alkalmaztak az új törvény bevezetését segítő. Egy anya, ha a gyermekét el akarja helyezni egy leagane-ban ma Romániában, nem számíthat konzultációs támogatásra, hogy alternatívát vehessen számításba. Ugyancsak esélytelen, hogy a kiterjedt családon kívül másféle gyakorlati segítséget kapjon.

Demonstrálandó a nevelőszülői rendszer fontosságát és értékét, ahol a nevelőszülő nem feltétlenül családtag, a Román Árvaházi Egyesülés a román Munkaügyi és Szociális Védelmi Minisztériummal együttműködve 4 városban hosszú távú nevelőszülői programot próbál ki,

hogY a gyerekeket kihozhasssák a csecsemőotthonokból. Ha Nagy-Britanniában lennénk, akkor a gyerekek többségét örökbeadnák, az érdeklődő vérszerinti szülők hiányában. Itt azonban a törvényi szabályozás értelmében ilyen esetekben a nevelőszülői kihelyezés a legjobb megoldás. Ez ugyan részben ellentmond a nevelőszülőség eredeti, átmeneti idejű gondozásra szóló fő feladatának, és ezért végeredményben ahelyett, hogy a rászoruló gyerekek és családjaik időleges nevelőszülői gondozásának előnyeit mutatnánk be, azt a képzetet kelthetjük, hogy a nevelőszülőség egy örökre szóló gondoskodási forma.

A 4 projekt még csak kezdeti stádiumban van, de már több gyereket kihelyeztek. Nagy-Britanniából önkéntesek dolgoznak a romániai kollegákkal, közösen szervezve a toborzás, képzés, felkészítés és válogatás, gyermekelhelyezés és támogatás, felügyelet munkáját. A gyerekeket is felkészítik az intézmények elhagyására. A Nagy-Britanniában használt módszerek közül többet is bevezettek Romániában, így például a televíziós toborzást egy erre a célra készített 30 perces film segítségével.

A film két alapvető üzenetet akar közvetíteni: először, hogy a családi élet a gyerekek számára sokkal kívánatosabb, mint az intézményi, másodsor, hogy nem rokonok is lehetnek nevelőszülők, és ezért gondozási díjat kapnak. A bemutatót követően 200 hívás érkezett a 4 kijelölt területről és 100 az ország más részeiről. Egyébként a felhívásra válaszolók közül kevesebben léptek vissza, mint Nagy-Britanniában a hasonló filmek bemutatása után.

Az előkészítés és vizsgálódás elfogadtatása nehézségeket okoz, különösen, ha a jelentkezőnek a vizsgálatok és a felkészítés miatt hosszabb ideig várakoznia kell. A hosszú elő- és felkészítési idő nagyon gyanakvóvá teszi a jelentkezőket. Ami még rosszabb, a vizsgálódás jellegű megközelítés könnyen asszociál a korábbi titkosrendőrségre. Eddig 40 kihelyezés történt és 4 kudarcot vallott.

Nem kétséges, hogy a felhívásra jelentkezett családok többsége hosszútávú nevelőszülői kihelyezésre vágyik az Örökbefogadás nehézségei miatt. Ily módon a havi 1000 forintnak megfelelő összegű gyermekenkénti gondozási díjat hajlamosak voltak figyelmen kívül hagyni. A rendkívül alacsony fizetések (kb. 7000 Ft/hó) és a nagyon magas munkanélküliségi ráta ellenére úgy tűnik, a családok egy része elutasítóan vélekedik a támogatásról. E nevelőszülői program hosszútávú kimenetele nagyon bizonytalan, mert megjósolhatóan, ez a forma de facto örökbefogadásként fog működni. Ennek alapján az Egyesülés felülvizsgálja programjait, és inkább a megelőző és családrehabilitációs programok irányába akar elmozdulni, amit a legkiszolgáltatottabb családoknak szánnak. Ezzel egyidejűleg makacsul ragaszkodik az időleges nevelőszülői gondozás koncepciójának meghonosításához.

Azok a szociális munkások, akik brit gyakorlattal elmentek Romániába dolgozni, és partneri kapcsolatban tevékenykedtek a román „szociális munkásokkal”, általában két szélsőséges esettel találták magukat szemben: vagy megkísérelték az ideális brit gyakorlat meghonosítását, vagy úgy vélték, valamennyi addigi ismeretük és tapasztalatuk hasznavehetetlen az adott helyen. Szerencsére többségüknek sikerült egyensúlyt teremteni a két véglet között, felismerve, hogy ott kell kezdeniük, ahol az ország tart.

Például, világossá vált, hogy szemben az otthoni gyakorlattal, a nevelőszülők kiválasztása, vizsgálata, felkészítése nem tarthat hónapokig, mert a nevelőszülő jelöltek elvesztik érdeklődésüket és kilépnek a programból.

A romániai hatóságok nagy érdeklődéssel figyelik az Egyesülés által kezdeményezett négy nevelőszülői projekt fejlődését és a várakozások szerint egy országos rendszer bevezetésére kerülhet sor a megfelelő struktúra és protokoll kialakítása után. Ahhoz, hogy a gyermek- és családtámogatási rendszer működőképes legyen, speciális képzettségű gyermekvédelmi és szociális munkás munkatársakra van szükség. Noha a forradalom óta számos szociális

munkásképzés indult el, sok évbe telik, míg a személyzet kis része legalább képzettekből áll majd. A helyzet sokkal drasztikusabb megoldásokat kíván, így például rövid, speciális család- és gyermekvédelmi kurzusok indítását, amely biztosíthatja a kívánt létszámot. Be kell látni, hogy sehol a világon nem tudták a hatóságok megvárni, amíg a képzett szakszemélyzet rendelkezésre áll a szolgáltatások beindításához. Románia és a kelet-közép-európai országok sokat tanulhatnak e téren a Harmadik Világ országaitól, ahol a paramedicinális gyógyítókhoz hasonlóan képeztek ki speciális szakembereket rövid idő alatt.

3. Biztonsági háló a leghátrányosabb helyzetűeknek

A „biztonsági háló” annak az alapvető létfenntartási szintnek a szociális ellátásokkal történő biztosítását jelenti, ami a legtöbb gyermekvédelmi esetet generáló nyomorgó családok túlélését szolgálja. A legrászorultabbak számára biztosított ellátások taglalása ellentétes az univerzalitáson alapuló, mindenki számára nyújtandó ellátás szükségességéről alkotott személyes állásponttal. Mindazonáltal, mint minden elv, ennek is meg kell hajolnia az ellátást nyújtó ország gazdasági és társadalmi realitásai előtt. Ez a megállapítás azelőtt született, hogy Romániában a társadalombiztosítási juttatások rendkívül alacsonyok és szűk körűek voltak. A nem munkaviszonyban állók esetében is erősek a korlátozások. Az újonnan bevezetésre kerülő 12 hónapos anyasági ellátás nem oldja meg azoknak az intézményes megoldást kereső nőknek a helyzetét, akik többségükben munka nélkül vannak és így nincs meg a feltételül szabott adott idejű munkaviszony. Hasonlóan, a nemrég bevezetett családi pótlék annyira alacsony, hogy szinte jelentéktelen.

Értelmetlennek tűnik néhány száz gyermek intézeti ellátásának megszüntetésére kísérletet tenni, amikor ezrek kerülnek be az intézményekbe anyagi okok miatt. A biztonsági háló biztosítása azt a célt szolgálná, hogy a nyomorgó családok megmenekülhessenek a legrosszabb következményektől. Ha ezt szociális munkával kombinálnák, akkor esély lenne a családi krízishelyzetek egy részének megakadályozására.

4. Az önkéntes és emberbaráti szervezetek

A néhai Timuss professzor hitt abban, hogy ha az altruista rendszereket behozzák, fejlesztik, vagy átveszik, akkor az embereket jobbat, a társadalmat emberségesebbé teszik és példának a brit önkéntes véradást hozta fel (Timuss, 1970). Széles körben ismert Romániában, hogy a rendszer, amely négy évtizeden keresztül úgy állította be magát, mint amely valamennyi állampolgára szükségleteit kielégíti, valamennyi önkéntes és emberbaráti szervezet eltűnését eredményezte. Nincs olyan társadalom, bármilyen prosperáló legyen is, amely tagjainak altruizmusát nélkülözheti a közös boldogulás eléréséhez. Az önkéntes munkabátorítása nem csak gazdasági vagy humanitárius okokból célravezető. A jól fejlett önkéntes szektor az ország nagyobb társadalmi kohézióját segíti elő, amellyel az állampolgárok egymás iránt érzett felelősségérzetét is növeli. Ugyanilyen módon visszafelé is igaz az állítás, miszerint az önkéntes és emberbaráti szervezetek mellett nem nélkülözhető egy erős állami ellátási felelősségvállalás sem.

Egy ilyen szektor hagyományai és előnyei a román nemzet egy teljes generációja számára elvesztek, és most kimondhatatlan erőfeszítéseket kell tenniük, hogy támogassák; erősítsék, és fejlesszék azokat az altruista mozgalmakat, amelyek segíteni fognak egy „jó” társadalom kialakításában. A jellegzetes ellenérv az ilyen típusú szervezetek felállításával szemben, hogy az országban senkinek sincsenek többlet erőforrásai, amivel hozzájárulhatna e

tevékenységhez. Pedig az ethosz és az attitűd lényegesen többet jelent e felajánlások esetén, mint a tényleges pénzbeli érték. Nagyon lelkesítő, ahogyan néhány helyen, főleg nők, önkéntesként segítenek az intézményekben.

Záró megjegyzések

Románia nem az egyetlen ország, amely szembe találja magát egy olyan helyzettel, amelyben rendkívül nehéz gazdasági körülmények között fejleszteni és kiüríteni kell gyermekintézményeket. Egy holisztikus és hatékony válasz e kihívásra sok időbe telik, de elérhető, amint ezt más európai országok példája is bizonyítja.

Az a vágy, hogy a romániai gyerekek azokhoz kerüljenek örökbe, akik elkeseredetten várnak erre, magától értetődő. Ugyanakkor erre korlátozott lehetőségek vannak, mert sokkal inkább támogatható az a törekvés, miszerint segítsük a gyerekeket abban, hogy saját családjukban, saját hazájukban nőhessenek fel, amely elv megfelel az ENSZ által elfogadottaknak. Sok romániai polgár tisztában van azzal, hogy a nemzetközi örökbefogadás gyermekkereskedelemmé fajult, olyasmivé, amit erősen elleneznek. A kiábrándultság rendkívül nagymértékű volt, amikor világossá vált, hogy a külföldi örökbefogadók a legfiatalabb és legegészségesebb gyerekeket keresik. Amire a romániai embereknek e pillanatban a legnagyobb szükségük van, az a segítség, konkrét és speciális formában, segítség ahhoz, hogy maguk oldják meg gyermekvédelmi gondjaikat és végeredményben a maguk döntéseitől függhenek. A gyerekek külföldre vitele távolról sem megoldás, a probléma részévé válik, és eltávolít azoktól a valódi szükségletektől, amelyek sürgős figyelmet igényelnek.

Köszönettel tartozom Gary Wetwaternek, az Egyesülés nevelőszülői programigazgatójának, aki rendszeresen felfrissítette információimat a fejleményekről.

Fordította: H. M.

(John Triseliotis az Edinburgh-i Egyetem (Skócia) tanszékvezető egyetemi tanára 1965 óta, a gyermekvédelem, ezen belül a nevelőszülőség és örökbefogadás nemzetközileg, elismert szaktekintélye, számtalan könyv és cikk szerzője. A tanulmány eredetileg a Community Alternatives, Minnesota, USA, 1994 tavaszi számában jelent meg. Ezúton mondunk köszönetet, hogy hozzájárultak a cikk magyar nyelvű közléséhez)